

Mirča Elijade

RAT I MOJIH DEVET GODINA

Kuća u ulici Melodije broj 1 bila je srušena oko 1934–35. i na njenom mestu uzdizala se masivna zgrada sa šest spratova. Kuća i bašta izlazile su na tri ulice: Melodije, Domnicei i Kalaraš. Glavni ulaz bio je sa ulice Melodije. Ulazilo se popločanom stazom. Sa desne strane pružala se bašta, sa leve strane – novo krilo kuće u koje se ulazilo preko nekoliko kamenih stepenika, zaštićenih staklenom nadstrešnicom, koja je ličila na staklenu lepezu. Ali, tamo su ulazili samo gosti, a za vreme rata – razmešteni austrougarski oficiri. Nakon rata, stanari. Mi, kao i cela porodica i prijatelji, ulazili smo drugim stepeništem koje je vodilo u hodnik. U ovom hodniku su, sa leve strane, bili kupatilo, kuhinja, sobica koja je kasnije postala spavaća soba naših roditelja i trpezarija. Ova poslednja prostorija bila je deo novog krila u kome se nalazio veliki salon, kancelarija, gostinjska soba i dve velike spavaće sobe. Sa desne strane hodnika, otvarala su se vrata koja su vodila u jedan odvojeni stan, koji se sastojao od velike četvrtaste sobe i kupatila. Tu je stanovao ujak Mitake.

Ostala dva krila kuće obrazovala su prav ugao, a između tih delova, bila je bašta, neobično velika za četvrt u kojoj se nalazila – nekoliko stotina metara dalje od statue Rose-ti. Bila je okružena kratkim betonskim zidom iz kojeg se uzdizala gvozdена ograda u obliku lanca. Žbunovi ljljana, visoki i gusti poput krošnje, bili su u najudaljenijem delu bašte, tamo gde se ulica Melodije, poput buketa, spajala sa ulicom Domnicei. Zaklonjena zavesom, tu se nalazila klupa, a pored, gvozdene stolice i sto.

Kada smo se uselili u ulicu Melodije, radovi još nisu bili dovršeni. U sobama u novom delu krila trebalo je oslikati zidove, a u trpezariji se menjao parket. Kada sam se vraćao iz škole, uvek sam otkrivao nešto novo: sasvim druga soba, jer je bila sveže okrečena, novi tek istovareni nameštaj, prazne kutije i kutijice na stazi koje je trebalo spustiti u podrum. Imali smo dva podruma. Jedan se nalazio ispod starog krila zgrade. Bio je dubok, a na podu se nalazio pesak. Bio je podeljen na nekoliko prostorija. U prve dve nalazila su se drva, ugalj, flaše sa vinom i zimnica. U dnu je postojala još jedna prostorija u kojoj su sveće kratko treptale, a potom se gasile – podrum pun misterija i pretnji, koji sam u potpunosti istražio tek mnogo godina kasnije.

Drugi podrum je bio podeljen na dva dela; veći deo bio je pretvoren u suteran. U dnu se nalazila jedna soba sa betonskim podom, koja je bila prostorija za pralju, a koju sam ja kasnije pretvorio u laboratoriju. Tamo se nalazila i jedna velika pocinkovana kada, u kojoj je bilo samo hladne vode. Tokom poslednjih godina gimnazije, u letnjim popodnevim, kada se na mansardi nije moglo izdržati zbog vrućine – pa čak i da je čovek potpuno razodeven, silazili smo tamo i ja sam uranjao u tu ledenu vodu. Bilo je to kao da sam se bacio u neko jezero iz planinske pećine.

Slabo se sećam sobe u kojoj sam spavao skoro dve godine, pre nego što smo se preselili na mansardu. Bila je to jedna od velikih svetlih prostorija sa prozorima ka ulici Ka-

laraš, u kojoj je posle stanovao jedan oficir austrijske vojske iz Bukovine. Sećam se samo mirisa svežeg kreča i jakog sunca koje nas je izjutra budilo.

Tada sam krenuo u drugi razred osnovne škole. Škola se nalazila u ulici Mantuleasa. Bila je to velika, čvrsta zgrada okružena kestenjem i sa širokim dvorištem pozadi, gde smo se igrali za vreme odmora. Direktor je imao sina koji je imao grbu na leđima. Bio je student medicine, koga smo često sretali usput. On je prvi primetio da sam kratkovid, pa je pokušao da me nauči kako da čitam, a da ne zamaram oči. I dalje sam čitao sve što mi je dolazilo pod ruku, jer mi je tatina biblioteka bila zabranjena. Ali, neprimetno me je napustila strast za čitanjem. Imao sam toliko drugog posla. Ispred kuće je prolazio tramvaj koji su vukli konji. Dolazio je od statue Roseti i baš je pred našom kućom usporavao da bi krenuo ulicom Kalaraš. Zajedno sa Nikuom, a kasnije još sa nekolicinom prijatelja i mojih vršnjaka, mirno smo ga čekali pred kapijom, praveći se da razgovaramo. Ali čim bi tramvaj skretao za ugao, jurili smo za njim i kačili se, krijući se da nas ne vidi kondukter. Uvek smo vodili računa o tome da budemo gologlavi, da nam kondukter ne bi slučajno oduzeo kape.

Godinama me je ova igra oduševljavala. Postao sam pravi majstor i već sam počeo da učim kako da se okačim iz hoda, čak i za električni tramvaj broj četrnaest. Vozio sam se tako okačen od statue Roseti do Bratianua i nazad. Ponekad bi me kondukter uhvatio i povukao za uši, ali ja sam sa ponosom prihvatao ovaj rizik. Samo sam se jednom osetio krivim i poniženim. Bilo je to jednom prilikom kada se mama vratila kući tužna i utučena i kada nam je rekla: "Pored mene su, u tramvaju, bila dva gospodina i kada su vas videli, jedan od njih je rekao: "Evo kapetanovih propalica! Kakva sramota", dodala je ona uzdišući.

Ovo se dogodilo kasnije, kada je tata sa regimentom otišao u Moldaviju. Sećam se koliko sam bio uzbuđen. Voleo bih da sam doživeo bilo koju drugu kaznu. Ali nekoliko dana nakon toga, zaboravio sam na to i vratio se svojoj omiljenoj igri.

Za te dve godine, koliko je tata bio sa nama u Bukureštu, imao je vremena da otkrije da, pored talenta za klavir – koji je smatrao izuzetnim – imam neuporedivo dobar glas. Stalno mi je donosio romanse, dojne¹ i arije iz opereta koje sam učio da pevam uz pratnju klavira, koji sam takođe ja svirao. Ubeđen u moj sopran, tata je odlučio da bi trebalo da počnem da pohađam časove pevanja. Ne znam kod kog profesora je otišao, ali vratio se kući potišten. Maestro ga je savetovao da bi trebalo da sačeka dok mutiram, pa da se potom vrati i dovede i mene kada budem imao šesnaest-sedamnaest godina.

Tih godina, tata je voleo da misli, a ponekad sam to mislio i ja, da ću postati veliki pijanista. Trudio se da vežbam najmanje sat-dva dnevno, računajući da tako lako mogu postati virtuoz. U stvari, moj talenat je bio prilično skroman. Kao što sam kasnije shvatio, imao sam izuzetan sluh (čuo bih falš notu čak i u orkestru gimnazije "Spiru Harlet", koji je brojao pedeset članova), a imao sam izražen senzibilitet i mnogo mašte. Ali, ono što mi je u potpunosti nedostajalo, bila je memorija. Ponavljao sam deset, petnaest puta jednu jednostavnu melodiju, a ipak nisam bio u stanju da je zapamtim bez greške. Možda još i gore, nikada nisam uspeo da steknem tehniku pravog pijaniste. Nisam imao dovolj-

¹ "Doina" – rumunska narodna elegična pesma, u kojoj su izražena osećanja tuge, sete, čežnje, ljubavi.

no strpljenja i skraćivao sam što sam više mogao vreme određeno za vežbanje skala. U trenutku kada sam naučio da sviram Betovenove sonate, počeo sam da tumačim Rahmanjinove koncerte, i tada sam usvojio običaj da satima ostajem za klavirom i da improvizujem varijante na svaku Rahmanjinovu melodiju.

Kada sam stigao dotle da sam mogao od početka do kraja da odsviram Rahmanjinove koncerte, znao sam da nikada neću biti dobar pijanista, ali suviše sam voleo muziku da bih odustao od tih nekoliko sati dnevno koje sam provodio za klavirom. To je bilo nekoliko godina kasnije kada sam bio u gimnaziji "Spiru Harlet" i kada sam bio "deo" gimnazijskih proslava, štaviše, odsvirao sam jedan koncert zajedno sa Nikuom. Mislim da je taj koncert bio poslednji tatin autoritarni momenat. To je bilo nakon njegovog povratka iz Moldavije. Imao sam profesora klavira koji je u velikoj meri bio plemenit, a koga je ubedio tatin entuzijazam. On je prihvatio da me pripremi za jedan javni nastup. Tata je zakupio salu na bulevaru Akademije, štampao je plakate i pošto je bio u penziji i pošto je imao mnogo slobodnog vremena, sam se angažovao oko distribuisanja ulaznica. Mislim da su većinu ulaznica kupili rođaci, prijatelji i njegovi bivši drugovi oficiri. Posle podne, pred koncert, sala je ipak bila poluprazna. U prvom delu koncerta, odsvirao sam nekoliko komada zajedno sa Nikuom i "Patetičnu sonatu". Odsvirao sam je mnogo gore nego što sam je svirao kod kuće i to me je obeshabrililo. Drugi deo koncerta je zapravo bio grozan. Bilo me je sramota. A ipak, pojavilo se nekoliko članaka u kojima se govorilo o talentu koji obećava.

Kasnije, za vreme studija, osećao sam da su sati koje sam posvetio klaviru izgubljeni za studije. Tada sam proživljavao grozničav period preterivanja i više nisam znao na koji način da pronađem slobodno vreme (spavao sam samo nekoliko sati dnevno). A sa druge strane, osećao sam da se previše trošim i bojao sam se da bi ovo mahnito preterivanje moglo biti fatalno po mene. Tada sam odlučio da odustanem od klavira. U početku mi je bilo teško. Silazio sam sa mansarde, odlazio u salon i vrteo se oko klavira. Ponekad sam podizao poklopac i odsvirao nekoliko kompozicija. Vremenom sam počeo da se navikavam, naročito pošto sam veoma brzo nakon toga otputovao na tri meseca u Italiju. Ali, 1929–30, u Kalkuti, više nisam mogao da se suzdržim. U pansionu gospođe Peris, koja je živela u ulici Ripon, nalazio se klavir i čim sam ga video, stao sam pored njega i svirao nekoliko sati sve kompozicije kojih sam se mogao setiti i koje sam još uvek mogao, nakon tri, četiri meseca od skoro potpunog prekida, da improvizujem. Posle sam pisao kući da mi pošalju partiture mojih omiljenih komada. To su bili poslednji otkucaji mog poziva pijaniste.

*

Voleo sam da idem u školu Mantuleasa. Tamo sam učio o svim stvarima koje sam već poznao, jer sam, nedelju dana nakon što je počela škola, već pročitao sve udžbenike. Ali u jesen 1916. stvari su se počele razvijati u drugom pravcu. Trebalo je da krenem u četvrti razred osnovne škole i, pre nego što je počela škola, Rumunija je ušla u rat. Kao i sav ostali svet, obeležavao sam na karti trobojnim zastavicama napredovanje rumunskih trupa u Erdelju. Moji ujaci bili su mobilisani, ali osim najmlađeg, svi su ostali bili u Bukureštu. Zatim sam saznao i za katastrofu iz Turtukaija. Kod nas je tada stanovala naša

prijateljica iz Černavoda, koja je izgubila muža, penzionisanog pukovnika. Njen sin, mladi potpukovnik bio je u garnizonu u Turtukaiju. Jednog dana, stigla joj je vest da je mrtav. Ne sećam se više kako je reagovala. Ostala je kod nas još nekoliko nedelja, a potom se preselila u drugi deo Bukurešta, ali je često dolazila da nas vidi i tada bi nastavljala da govori o svom sinu, potporučniku. Govorila je: »Sada bi napunio dvadeset i četiri godine, ... sada bi uzeo godišnji odmor, ... sada bi našao devojkicu, ... sada bi se verio, a sada bi bio unapređen u poručnika...«

Noću bih čuo vodnika kako na ulici viče: »Ugasi svetlo!« Potom su, jedne noći, počela da zvone zvona sa Mitropolije, a ubrzo sam čuo artiljerijsku paljbu. Dolazio je cepelin. Nastavljao je da dolazi svake noći. Lenjo je plovio iznad prestonice, bacio bi nekoliko bombi, a zatim bi nestajao u pravcu Dunava. Tata i ujak su stajali u bašti da bi videli kako će ga topovska granata srušiti. Jedne noći pozvao je i nas i pokazao nam ga. Uhvaćen svetlošću reflektora koja ga je pratila pri njegovom lenjom letu po nebu, izgledao je poput ogromne cigarete. Jednom se proneo glas da ga je stigla granata i da je pao, sav u plamenu, na bugarsku obalu Dunava.

Kada su dolazili nemački avioni, mama nas je terala da siđemo u podrum. Znak za uzbunu bila su zvona sa Mitropolije, a zatim su se čula zvona i sa ostalih crkava, baš kao u noći za Uskrs. Obično su avioni dolazili krajem jutra, malo pre ručka. Video sam ih, izgledali su kao nekakvi posrebreni golubovi koji sijaju na vrelom septembarskom suncu, praćeni belim oblacima i granatama. Nekoliko baterija nalazilo se na livadi ispred Gradske kuće, pored Bratianuove statue, oko kilometar od naše kuće. Čuo sam kratke, gluve udare topova i šrapnele koji padaju po kući i po trotoaru. Jednom sam otišao da nešto kupim u prodavnici na bulevaru Bratianu. Kada je dat znak za uzbunu, žurno sam krenuo u pravcu kuće sa natovarenom korpom pod rukom. Ubrzo su počeli da padaju šrapneli, a jedan vodnik mi je zviznuo. Ušao sam u jedan hodnik. Tamo je bilo još nekoliko odbeglih prolaznika. Povremeno bi se neko osmelio i izašao na ulicu, pogledao u nebo i informisao nas o onome što se događalo. Najednom sam osetio eksploziju potpuno drugačiju od ostalih, kao da je bomba pala veoma blizu. Kada sam se, nakon pola sata vratio kući, video sam gde je pala: na verandu jedne kuće u ulici Melodije. Nekoliko ranjenih i jedan mrtav čovek. Šrapnel mu je odsekao glavu. Sledećeg dana bio sam sa mamom da ga vidim. Bio je ispružen na stolu, među cvećem, a glava mu je bila nespreno priljubljena uz telo i zavijena.

*

Ubrzo sam saznao za poraze, ali se nisam dvoumio oko krajnje pobede rumunskih trupa. Kao i svi koji su prošli kroz osnovnu školu, verovao sam da je naša vojska nepobediva. Porazi, ako su i bili stvarni, bili su isključivo zbog pogrešaka generala.

Tata se vraćao kući sve sumorniji. Kada sam saznao da je ujak Kostica napustio prestonicu, shvatio sam da se situacija ozbiljno pogoršala. Pošto je bio mobilisan kao vozač pukovnika Siderija, ujak Mitake je verovao da ima prave informacije. Hrabrio nas je, uveravajući nas da se sprema velika bitka. Ako je dobijemo, prestonica je spasena. Tata nam je još govorio da će biti borbi i u okolini Bukurešta, da će odbrana izdržati, u najgorem slučaju, nekoliko dana.

Mi, momci, pripremali smo se za opsadu. Inače, nekoliko nedelja imao sa osećaj da i ja učestvujem u ratu. Sredinom septembra bili smo pozvani u školu. Rekli su nam da donesemo stare novine, igle i kaleme sa belim koncem. Jedan mladić nas je pitao da li znamo da šijemo, a potom nam objasnio o čemu je reč. Ubrzo će doći zima, rekao je, a našim vojnicima su potrebne tople stvari. Dokazano je da novinska hartija zadržava toplotu. Treba da napravimo košulje od papira; objasnili su nam kako da ih skrojimo i kako da ih sašijemo. U početku, prvih nekoliko dana, krojio je samo on. Uzeo bi više novina, dobro ih slepio jedne za druge i sekao polukrug po gornjoj ivici. Mi smo potom ušivali ivice (ponekad je bilo pet, šest listova i išlo je prilično teško: lomila bi se igla, ubadali smo se, cepali papir). Dva ista lica bila su istovremeno sašivena tako da su činila neku vrstu oklopa.

Često smo vidali izviđače koji su nosili belu traku sa crvenim krstom na ruci, znak da su sanitarci. Želeo sam da imam nekoliko godina više pa da i ja mogu da budem u nekoj bolnici na položaju. Iskušenje je bilo isuviše veliko i na kraju nisam više mogao da izdržim. Pronašao sam negde parče crvenog platna, skrojio krst i prišio na belu traku. Ponekad sam, stavlajući je na ruku, kradom izlazio na ulicu. Činilo mi se da su me prolaznici ganuto posmatrali.

Tako sam jednom stigao pred kapiju, kada se ispred mene zaustavio automobil. Ujak Mitake je žurno iskočio, ne videvši me i ušao u dvorište. Kasnije sam čuo da su me zvali. Shvatio sam da mama plače, ali sam se pretvarao da nisam ništa primetio. Ujak nas je sve poljubio, potom je uzeo prtljag i krenuo prema kolima. "Velika propast", rekao nam je kada je auto polazio.

Tata je sledećeg dana otišao, takođe u žurbi. Do poslednjeg trenutka nadali smo se da će nas povesti sa sobom u Moldaviju, kao što smo se i dogovorili kada su se po Bukureštu počele širiti prve glasine o bugarskim svirepostima. Takođe sam znao da se i izviđači spremaju da se povuku zajedno sa trupama i nikada nisam više patio što nisam još napunio deset godina. (Čuo sam da ne može da se bude izviđač sa manje od deset godina). Više se ne sećam kako smo se oprostili od tate. Pokušavao sam da budem tužan, slomljen, a u stvari sam bio ponosan na njega, na njegovu ratnu uniformu, na revolver koji je nosio o opasaču. Narednik mu je nosio ratni prtljag u dvorište i čekao pored njega. Pred kapijom, tata nije zaboravio da nas još jednom posavetuje, da nam kaže kako da se ponašamo.

Čitave te noći čule su se eksplozije i tutnjava. Na više mesta, nebo je bilo crveno i počinjalo bi da treperi. Sledećeg dana sam saznao da su to u vazduh leteli arsenalni municije i odbrambeni bedemi. Bila je to duga i teška noć koja kao da se nikada neće završiti. A kada je došlo jutro, sve je izgledalo kao i pre. U školi, učionica je bila dopola prazna i nakon sata čekanja, došao je direktor i rekao nam da idemo kući. Rekao nam je još i to da je Bukurešt kapitulirao i da će verovatno sledećeg dana ući neprijateljske trupe.

Tog popodneva, vodnik nam je saopštio gradonačelnikovu objavu u kojoj je rečeno da sve vrste oružja moraju biti predate komesarijatu u roku od dvadeset i četiri sata i da će određeni stanovi biti oduzeti i dodeljeni vojnicima austrougarskih trupa. Dugo smo se dogovarali, mama, mi i Lina – jedna od maminih sestara koja je došla da stanuje sa nama – šta da radimo sa lovačkom puškom i starim pištoljima koje smo imali. Odlučili smo da

sačuvamo pušku, a da bacimo pištolje. Te noći, u strahu i panici, spustili smo ih u jedan kanal.

Sledećeg jutra, austrougarske trupe počele su da prodiru u Bukurešt. Video sam i ja početak kolone kada je stigla do statue Roseti. Jedan odred lake konjice, na velikim belim konjima, napredovao je korakom, sa ulaštenim i sjajnim čizmama na nogama. Da li mi se učinilo, ili sam zaista video jednu devojčicu koja je istrčala korak napred i pružila buket cveća? Osetio sam kako se svet oko mene začuđeno komeša.

»Sigurno je Nemica«, neko je prošaputao.

Čuli su se zvuci teških, kamenih kopita konja koji su sekli tišinu na bulevaru. Nakon što su se udaljili i što je došao red na Bavarce, krenuo sam i ja.

Tog popodneva otkrio sam da se mogu utešiti, da se mogu čak i pobuniti. Dogodilo se sledeće: zamislio sam da se u jednom polju van Bukurešta, zasejanom kukuruzom, sakri- lo nekoliko rumunskih vojnika. U početku su bili nekako ružni, ili skoro takvi; imali su samo jedan karabin, nekoliko bajoneta, jedan revolver, ali ubrzo sam odustao od ove slike i počeo da ih naoružavam do zuba. Na samom početku bilo ih je svega trojica, četvorica vojnika i jedan oficir. Ubrzo sam otkrio da se u tom kukuruznom polju kriju i drugi. Počeo sam da ih okupljam, da ih organizujem. Ležao bih ispružen na krevetu, poluzatvorenih očiju, ne znajući tačno šta se sa mnom dešava, odakle izvire ova tajanstvena skoro grešna sreća. Bio sam vezan za svoja sopstvena priviđenja, vezan za njih nekom nevidljivom niti, jer, čim bih se probudio, nakon maminog poziva, osećao bih kako se kida nit, i opet bih se obreo u svakodnevnom svetu, još uvek uzbuđen zbog sećanja na ono što sam video u mašti, ali sada bez one zastrašujuće lepote koja je bila prisutna do tada.

Tog popodneva naučio sam kako da ponovo uspostavam vezu sa svojom tajnom voj- skom. Bilo je dovoljno da ponovo ostanem sam, izolovan – u sobi, u podrumu, na tava- nu – i da ih dozovem u sećanje; evocirao bih ono kukuruzno polje sa početka i čekao ustreptalo da vidim prve kukuruzne klipove. Scena bi odmah oživela. Ubrzo bih otkrio druge sakrivene vojnike kako se pažljivo kreću ka mestu sastanka. Uveče bi se tamo oku- pilo skoro stotinu vojnika, a bivali su sve naoružaniji. Potporučnik na početku, sada je postao kapetan, a nekoliko drugih mladih, nižih oficira, dolazili su da mu pomognu. Je- dan od njih znao je za jednu veliku tajnu. (Skoro mi je srce stalo kada sam je otkrio). Ar- senal nije bio dignut u vazduh potpuno, kao što smo mi mislili. U poslednjem trenutku jedan od poručnika uspeo je da spase, u jednom ogromnom podzemnom magacinu za koji je samo on znao, znatnu količinu karabina, mitraljeza i – saznao sam srca koje je ubrzano lupalo – poljskih topova, sa odgovarajućom municijom.

Toliko sam bio uzbuđen zbog tog otkrića da je bilo neophodno da prekinem haluci- naciju da bih došao sebi. Osećao sam da sam bio deo tajne koja bi mogla da promeni tok rata. Naravno da sam znao da sve potiče iz moje glave, da je tajna vojska izašla iz polja koje sam bar na početku – sam izmislio. Ali, sa druge strane, osećao sam da nisam ja gospodar svojih maštanja. U osnovi, nisam zamišljao, već sam *video* šta se dešava, kao na nekom unutrašnjem ekranu. Često nisam očekivao da dođe do preokreta u vidu po- rasta i organizacije tajne vojske. Nisam ja otkrio da arsenal nije odleteo u vazduh, to mi je rekao jedan od mojih poručnika. A u početku nisam znao ni kako se zove taj poručnik. Sve što sam saznao o njemu i o njegovoj porodici, saznao sam od njega.

Priča se razvijala i menjala svaki put kada bih počinjao od početka. Emocija sa kojom sam sledio njen razvoj zavisila je od toga što je nastajala sama, ponekad čak i protiv mog znanja i želje. U početku, moji vojnici napadali su samo stražare ili male nemačke odrede, kako bi mogli da nabave municiju. Ali ubrzo su stvari uzele novi pravac. Umesto da napada male grupe, tajna vojska je počela da raste uz pomoć sopstvenih sredstava (podzemni arsenal) i da se organizuje u šumi i da priprema pojedine sukobe.

Nekoliko dana živeo sam u drugom svetu. Uzalud je mama plakala dlanovima pokrivajući lice, uzalud je dolazio vodnik sa tumačem i jednim austrijskim podoficijerom da pregledaju oduzete prostorije. Ni katastrofalni glasovi koji su kružili, nisu uspeli da me oneraspolože. Sakrivao bih se svaki put kada bih uspeo da se udubim i da maštam o tajnoj vojsci. Sve dok se jednog popodneva, oko nedelju dana nakon što sam video prve konjanike koji su se kretali ka statui Roseti, nisam više mogao suzdržati, pa sam prasnuo. Neočekivano, odredi, čete, regimente, koje sam posmatrao toliko dugo kako se okupljaju i organizuju, napale su iznenada neprijateljske trupe. Čim sam čuo prve udare, čim sam video prvi talas kako kreće u napad bajonetima, izgubio sam spokojstvo kojim sam do tada pratio pripremanje trupa. Skoro dašćući, tiho sam šaptao: »Pali! Napad! Napred! Pali!«. To su bile komande koje su ponavljali moji oficiri. Nisam više mogao da budem miran. Izašao sam iz skrovišta i počeo da hodam trotoarima, spuštenu pogleda, da se ne bih odvojio od svojih utvara. Odavno su pali konjanici i borci koji su se nazirali na bulevaru; došao je sada red na austrougarske i bugarske odrede. Nisam više mogao da se zaustavim. A znao sam da treba da se zaustavim, da bih mogao da najavim *istinske* rumunske trupe tokom njihovog povlačenja ka Moldaviji, ali i pobede nas iz pozadine, iza leđa fronta. Kada se dve rumunske vojske – prava i tajna – sastanu, rat će se odvijati u drugačijim uslovima.

Borba moje vojske trajala je mesecima. Obično je bilo reči o sudaru patrola ili odreda, jer mi se dopadalo da što više mogu produžiti pripreme za napad. Ponekad sam samom sebi svečano najavljivao i tačan dan i sat napada. Nekoliko sati ranije povukao bih se u sklonište. Ponavljao sam polagano svaki pokret mojih oficira. Napad je svaki put iznenađivao neprijateljske trupe.

Moj brat je ubrzo primetio da se sa mnom nešto dešava i počeo je da me ispituje. Bilo mi je teško da mu objasnim. Rekao sam mu da se radi o jednoj ratnoj priči koju pišem. Zaista, nedelju dana nakon što sam prvi put video kukuružište u koje se skrilo onih nekoliko vojnika, počeo sam da beležim zamišljene događaje u svesku. Na moju žalost, pisanje nije održavalo korak sa događajem koji sam pratio na unutrašnjem ekranu. Kasnio sam, i dok sam pisao, ubrzo bi se rasplinula ona jezovita radost koju sam osećao. Budio sam se bezvoljan i razočaran. Počinjao bih da pišem kao začaran i da posmatram potpuno bezvoljan, svesku u koju nisam više dodao ni stranicu.

Tada nisam znao da sam na putu da doživim prava iskustva jednog pisca.

*

Kao da je te godine jesen bila oštrija. Jedan beskonačno dug septembarski dan. Skoro da smo se obradovali kada su pale prve pahulje. Tada su kod nas bila smeštena dvojica nemačkih oficira, bankar iz Hamburga i poručnik austrijske vojske iz Bukovine. Obo-

jica su već prešli pedesetu godinu, ali su i jedan i drugi bili časni. Bankar je govorio francuski, bio je strastan filatelista i stalno je pušio cigarete. Što se tiče poručnika iz Bukovine, sećam se da sam se iznenadio kada sam, vrativši se iz škole, čuo austrijskog vojnika kako govori rumunski. Pre nego što su se oni smestili, kod nas su bila trojica nemačkih oficira, koji su odseli samo nekoliko dana; bili su korektni i diskretni, skoro da ih nisam ni video, ali nas je njihovo prisustvo ipak paralizovalo. Svi smo se povukli na mansardu, a iz kuće na bulevaru Pake doselila se još i tetka Marioara. Kada smo prvo jutro sišli, svih šestoro, mama, dve tetke i mi, deca, da bismo pregledali sobe, zatekli smo ih baš onakve kakve smo ih ostavili: kreveti su bili namešteni a pokrivači navučeni. Samo nas je miris čizama i duvana podsećao da je tamo spavao oficir iz neprijateljske vojske. I bankar i Bukovljanin su bili podjednako pažljivi. Ali su bili veoma druželjubivi i simpatični; pokušavali su da nam pomognu (donosili su nam šećer, kafu, dvopek). Bukovljanin nas je učio patriotskim pesmama i govorio nam o Aronu Pesnici. Stanovao je kod nas sve do sledećeg proleća. Pošto je bio Rumun, nismo ga smatrali pripadnikom neprijateljske vojske. Dobro je znao latinski. Kada je polazio, povukao je nas, dečake, u stranu i rekao: »Vratiću se po sledeću rata da vidim da li ste naučili latinski...« Ali, niko više nije čuo ništa o njemu.

Bankar iz Hamburga bio je raspoređen na neki sporedan posao, pa je kod nas ostao više od godinu dana. Bio je plav, debeo i mirisao je na kolonjsku vodu i smotanu cigaru od listova duvana. Imao je slabost prema sopstvenim rukama, a naročito prema svojim noktima. Negovao ih je, stalno ih posmatrao i glancao četkicom. Ponekad bi mi uveče dopuštao da sednem pored njega i da razgledam marke. Govorio je veoma malo i to samo francuski. Kada sam sledeće godine došao kod njega da mi pomogne oko nemačkog, izgubio je strpljenje: »Mais, c'est de l'allemand, ça!«, rekao je nakon što je otvorio svešku.

Tokom zime, počeli smo da osećamo posledice okupacije. Drva su se veoma teško mogla nabaviti. Hleb je bio mešavina kukuruznog brašna, a redovi pred pekarama počeli su da se stvaraju već u četiri ujutro. Mama je budila Nikua, obuvala mu tri para čarapa i cokule, jer je bila vejavica, a svake noći mraz je bivao sve nesnosniji. Niku je silazio drvenim stepeništem mansarde (tek bi me tada budio bat njegovih cokula), skidao lanac sa kapije (ponekad je trebalo da očisti sneg lopatom da bi je mogao otvoriti) i kretao u pekaru. Mama bi pristavila vodu za čaj na žar sa otvora peći, potom bi meni i Korini pomagala da se operemo. Pekara se otvarala tek u šest. Ako bi tamo stigao na vreme, odnosno pre pet, Niku bi bio među prvima, pa bi se vraćao sa hlebom oko pola sedam. Nakon što bismo popili čaj, silazili bismo zajedno sa tetkama da očistimo sneg sa trotoara, da ne bismo platili kaznu. Nakon svega toga, sa torbom na leđima odlazio bih u školu.

Te godine nisam naučio ništa naročito. Bio sam u četvrtom razredu osnovne škole i sve moje interesovanje bilo je koncentrisano na nove »predmete« koje je je Niku učio u prvom razredu gimnazije. Naročito su me oduševljavale zoologija i istorija antike. U školi koja se nalazila u ulici Mantuleasa i dalje sam bio odlikaš, iako samo po inerciji, ali i ja i direktor i mama, osećali smo da se nešto menja. Više nisam voleo školu, nisam više pisao sastave sa zadovoljstvom i nekadašnjom pažnjom, a imao sam i sve slabije ocene iz vladanja. Izbegao sam tatinoj kontroli i otkrio livade. Te jeseni, od samog početka, igrali

smo se na jednoj livadi na putu kod ulice Kalaraš, razbojnika i kočijaša, pod vođstvom obučarskih kalfi, koji su nas učili različitim trikovima (ponekad, kako da za sobom ostavimo tragove kredom po zidovima, a da nas ne uhvate). Potom bi zajedno sa grupom huligana odlazili do crkve Sv. Đorđa, gde smo se sakrivali u veliko dvorište koje je, kako se činilo, bilo napušteno. Ali, ubrzo je došla zima, a mi smo se i dalje okupljali na livadi da bismo se grudvali. Vraćao bih se kući uveče, moker, prljav, pocepanog odela. Na početku, mama se nije previše uzbuđivala. Zнала je da sam otišao da se igram sa momcima, i bila je, u najmanju ruku, srećna što ne mora da me sačekuje da bi videla da li previše čitam, jer joj je tata, između ostalog dao instrukcije da vodi računa o tome da ne zamaram oči. Ali u vreme kada bi smetovi postali visoki kao ljudi, moji drugovi sa livada, izneli bi sanke. Najčešće su to bile skalamerije od kutija, ali bilo je i pravih sanki sa potplatom koja se sijala poput klizaljki. Bio sam među malobrojnima koji nisu imali sanke i trebalo je da se na razne načine snalazim da bih pozajmio jedne na nekoliko sati ili čak na celo popodne. Obično sam plaćao u dugmadima, klikerima ili u olovnim vojnicima.

Jednog staklastog januarskog jutra, kada je škola bila zatvorena jer više nismo imali drva, čitava četa je krenula da se spušta sankama sa brda kod Mitropolije. Od statue Roseti do Mitropolije put je bio dug, ali mi smo stigli veoma brzo pošto smo se utrkivali. Odatle, pa sve do brdašca, mogla se videti cela dolina Plača, ali takvu je ja nisam nikada do tada video – pošto su smeće i lešine pasa i mačaka bili zatrpani dubokim snežnim nanosom, a odozgo, sa parapeta, izgledala je poput skijaškog spusta. Međutim, mi se nismo usuđivali da se spustimo sankama, već bismo se zadovoljili time da se odozgo spustimo, pored zvonika, dugačkom stazom koja je bila malo zakrivljena, a koja je u to vreme vodila sve do ulice Vojvode Šerbana. Zatim bismo se sankama uspeli na drugu stranu brda da ne bismo rizikovali da nas udare oni koji su se vrtoglavo spuštali sa brda. Hodali smo ivicom, pored snežnih nanosa. Nakon nekoliko sati počeo sam da osećam svrab po tabanima i pošto nisam mogao da se počešem, lupkao sam se cipelom, ali svrab je postajao sve nepodnošljiviji i tada sam počeo uporno samom sebi da gazim čas jednu, čas drugu nogu.

Stigao sam kući uveče, premoren, pregladneo i skoro da više i nisam osećao noge. Mama mi je pripremila primerenu kaznu, ali kada je videla u kakvom sam stanju, odustala je. Čim sam se izuo, shvatila je da su mi se prsti smrзли. Koža je ispucala, počela da krvari i mestimično je bila iščupana zajedno sa čarapom. Prsti su bili modri i kako sam se približavao peći, svrab je postajao sve snažniji, tako da je jedna od tetaka morala da me drži za ruke da se ne bih raščeo do krvi. Porodični lekar je bio star i stanovao je dosta daleko. Mama je u međuvremenu videla natpis na tabli jedne lekarke koja je stanovala veoma blizu nas, na bulevaru Domnicei. Brzo se obukla i ubrzo se vratila sa njom. Gospođica Butu je tek doktorirala i tada je radila kao lekar u bolnici Kolča. Skamenila se kada je videla moje noge. Zatražila je lavor sa snegom, klekla ispred mene i počela da trlja noge i tabane. Stenjao sam od bola, ali ona je nastavljala da trlja snegom sve dok prsti nisu počeli dobro da krvare. Izjutra, ovaj postupak je ponovila mama. Nije mi bilo dopušteno da prilazim peći, pa sam sedeo u dnu kreveta zavijenih nogu. Neko iz kuće je sve vreme bio uz mene da se slučajno ne bih počeo ili da ne bih prišao peći.

Nisam išao u školu nekoliko nedelja. Prsti su bili spašeni amputacije, ali cele te zime jutarnje trljanje snegom bilo je za mene pravo mučenje. Godinama nakon toga, svrab bi mi se vraćao, naročito kada bih zimi boravio u pregrejanoj prostoriji.

Tako sam se izlečio od sanki i možda me zbog toga kasnije nisu privlačili zimski sportovi. Mama mi je oprostila. Zahvaljujući mojim prstima, pronašla je novog porodičnog lekara. Ostala je naš lekar i prijatelj skoro dvadeset godina.

*

Ta zima mi se činila beskonačnom. Smetovi u bašti se ni u martu još nisu bili istopili. Više se i ne sećam kako smo, pre Uskrsa, dobili vesti od oca. U Moldaviju je dobro stigao, ali nam nije pisao ni gde se nalazi niti šta radi. Hleb je bivao sve lošiji i sve žući zbog kukuruznog brašna. A ipak, kada je bio vruć i kada bismo kriške namazali mašću, činilo nam se da je veoma ukusan. Tih godina, za vreme okupacije, i ne htevši, držali smo najduže postove. Nedeljama nismo jeli ništa osim pasulja, turšije i prženih krompira. Svako od nas je tražio sebi neki posao u kuhinji. Ja sam voleo da pržim krompir. Naučio sam kako da ga sečem i kako da krompire okrenem na jednu i na drugu stranu, da se zarumene, a da se pri tome ne preprže. Ponekad bi mama iznenada, mada veoma retko, saznavala od bake i dede da je neko krišom klao svinju – pa bismo svi odlazili na bulevar Pake da bismo mogli, a da se to ne vidi, da prenesemo mast, kožuru, a ponekad i neko veliko parče mesa.

Pa ipak je i te godine stiglo proleće. Jednog jutra video sam da je u našoj bašti procvetala kruška. Iz ulice Melodije do škole prolazio bih ispod rascvetalih kajsija i trešanja. Nevoljno sam kod kuće ostajao popodne. Stalno sam iznalazio nove livade i nove igre. Otkrio sam *oina*¹, ali iako sam bio kratkovid, ubrzo sam postao majstor; branio sam se na terenu bolje od mojih vršnjaka i ciljao loptom skoro bez greške.

Okupatori su te godine zabranili proslavljanje 10. maja. Morali smo da idemo u školu (direktor nas je opomenuo da se po naređenju vojnih vlasti opravdavaju odsustva samo zbog bolesti i to samo uz lekarsku potvrdu).

Deseti maj je trebalo da bude dan kao i svaki drugi. Međutim, još se i danas sećam tužne i zamišljene učiteljeve pojave kada je iz džepa izvadio jednu knjigu i prozvao dečaka koji je najbolje čitao poeziju. »Sada ste već dovoljno odrasli«, rekao je, »da biste mogli čuvati tajnu«. Otvorio je knjigu i pokazao mu pesmu. »Idi u dvorište i nauči je na pamet«, prošaputao je.

Nije prošlo ni četvrt sata, ali nama su se ti trenuci činili poput večnosti. Učitelj je sedeo za katedrom i gledao u prazno. U učionici se čulo samo zujanje pčela u gornjem uglu prozora, koje su pokušavale da naprave sebi prostor kroz prozor do bašte. Najzad, naš drug se pojavio, prišao katedri i ozbiljno počeo da recituje. Šta bih sada dao da mogu da se setim koju je pesmu tada recitovao. Sigurno to nije bila neka pesma povodom 10. maja, niti neka patriotska, jer smo svi u razredu te pesme znali. Možda su to bili stihovi Oktaviana Goge ili St. O. Josifa. Sećam se samo našeg zaprepašćenog ćutanja i ponosnih i gordih suza. Nagovešteno je da će Rumuni izaći i ovog puta kao pobednici.

¹ igra slična bejzbolu (prim. prev.)

Nakon što je dečak završio sa recitovanjem, učitelj ga je pomilovao dlanom po obrazu i, okrenuvši se, rekao nam smešeći se: »Budite dobri još četvrt sata, a onda pođite kućama«.

*

Suze sa kojima sam završio sa čitanjem *Cuore*, uverile su me da nisam loš dečak; ponovo sam otkrio da volim svoju zemlju i svoju porodicu (naročito mamu); otkrio sam da volim čak i školu. Međutim, bilo mi je veoma teško da se svega toga setim kada bih se našao na ulici pored toliko tramvaja za koje sam mogao da se okačim, pored tolikih beskrajnih trotoara po kojima sam mogao da hodam satima, a da se ne izgubim, a naročito kada bih se našao na livadi ili u bašti na bulevaru Pake. Leta 1917, mama više nije mogla da me drži pod kontrolom. Isprobavala je sva moguća sredstva: bambusov prut (tata nam je pretio kaišem), oduzimanje cipela da ne bih mogao da izađem na ulicu (a meni se, u stvari, najviše dopadalo da po vrelom asfaltu jurim bos), zatvaranje u sobu (iz koje sam uspeo da pobegnem iskačući kroz prozor). Mama je prilično kasno otkrila jedini način kako da me ukloni sa ulice: dala mi je knjigu. Ali ni ovo nije bilo najbolje rešenje, jer bih je najdalje do ponoći već pročitao, a mama više nije imala kod sebe neku drugu koju bi mi dala. Sa druge strane, uvek bi se setila tatine opomene da mi ne dopusti da zamaram oči. Sada su se gomilale i druge predrasude o tome kako sam još uvek dete i da mi od preteranog čitanja preči »iscrpjivanje živaca« (rečenica koju je govorila jedna od tetaka). Neko vreme nadao sam se da ću imati saveznika u gospođici Butu. Ali i ona je delila isto mišljenje da mozak ne treba zamarati »tokom rasta«, da su sasvim dovoljni školski udžbenici i časovi klavira.

Tešio sam se livadama. Došlo je leto, završio sam osnovnu školu i, čekajući prijemni ispit za gimnaziju, koji je trebalo da polažem u septembru, bio sam potpuno slobodan. Igrao sam oina, bilo u ulici Kalaraši, bilo na livadi ispred Gradske kuće, tamo gde su se godinu dana ranije nalazili protivvazdušni topovi. Bilo je to ogromno neobrađeno zemljište u blizini statue Brateanu, na kojem su odlagani kameni blokovi neophodni za izgradnju novog krila Filološkog fakulteta. Izgradnja je bila prekinuta zbog rata, a u njegovim nepreglednim podrumima, u koja su ubacivana nebrojena kolica peska i odlagane cigle i džakovi sa krečom, prvi put sam ušao kada sam krenuo u gimnaziju. Godinama su ti misteriozni podrumi, nestabilne skele između kojih su prolazili pacovi, bili jedan od mojih tajnih svetova. Sa velikim uzbuđenjem sam ih istraživao zajedno sa svojim drugovima koje sam upoznao u gimnaziji, sve dok nas jednoga dana nije iznenadila racija koju je organizovala policija protiv skitnica.

Ne znam kako sam krajem leta saznao za rumunske pobede u Maraštiju i u Marašeštiju. Nekoliko dana širile su se priče o munjevitom napredovanju neke čuvene divizije ka Rmnicu–Sarat. Podstaknut ovim pobedama, pokušao sam da ubacim u vatru i moju tajnu armiju. Međutim, to više nije bila ista igra. Prvobitno polje sada je bilo nedovoljno da, za nekoliko dana, proizvede snage koje bi trebalo da preseku povlačenje nemačkih divizija. Pokušavao sam da zamislim nešto drugo, kako rumunske regimente sakrivene u planinama, skrivane tokom 1917. po pećinama i šumama, noću napadaju nemačka skloništa sa municijom. A trebalo je da učinim još toliko drugih stvari. Vremenom

sam saznao da je napredovanje trupa definitivno prestalo zbog propasti ruske vojske. Do nas su stizale vesti o selima koja su se predala, nakon prolaska divizija koje su napuštale borbu i koje su se kretale ka Rusiji, sela koja su izgorela iako su bila iza linije fronta.

Napokon, jednog septembarskog jutra, kada sam išao u gimnaziju »Spiru Haret« da pogledam rezultate sa prijemnog ispita, pročitao sam svoje ime na listi primljenih. Žurio sam da se vratim kući da javim mami. Imao sam utisak da se dogodilo nešto odlučujuće, da se spremam za novi život.

– odlomak iz **Sećanja** –

(S rumunskog prevela Daniela Popov)

